

Pomak Tarihi ve Lehçesi

Pomak tabiri Balkanlarda Pomakça konuşan Müslümanlara verilen bir addır. Bu dilin içinde oldukça yüksek oranda Slavca menpeeli kelimelerin bulunmasından dolayı, Bulgarlar onları "Bulgarca konuşan Müslümanlar" yahut "Müslüman Bulgarlar" pek tarif ederler. Fakat bu tabirler nispeten yeni olup, ancak XIX. Yüzyılın sonlarına doğru kullanılmaya başlanmıştır. Osmanlı müelliflerinin Rumeli fütü-hatından sonra verdikleri kayıtlarda "Müslüman Bulgarlar" tabiri geç-mediği gibi, "Pomak" adına da hiç yerde tesadüf edilmemektedir. Batı yazarları da XIX. yüzyılın sonlarına kadar "Pomak" adından bahsetmemektedirler.

Bu tabire Türkçe eserlerde ancak 1877/1878 Osmanlı-Rus savaşı-dan sonra Balkanlardan gelen muhaceretler dolayısıyla rastlanır. Fakat bugünkü Bulgaristan'ın bazı bölgelerindeki köy, kasaba ve nahi-yelerin Osmanlı İmparatorluğu döneminde Pomak adı altında adlandırılmaları muhtemeldir. Çünkü 1839-1840 yıllarında Bulgaristan'da tetkikler yapan Ami Bou'e (1794-1839) Kuzey Bulgaristan'ın Selvi ve Lofça havâlisinde bulunan köylerin bir kısmına "Pomak" nahiyeleri adı verildiğini tespit etmiştir. Ancak bu nahiyeleri bu adı hangi tarihten itibaren taşıdıklarını açıklayan belgeler ve bilgiler verilmemiştir. Bu çok mahallî kalmaları olmalıdır ki, zira eski tahrir defter-lerinde ve vakfiyelerin hiçbirinde Pomak köyü, kasabası ve nahiyesi adına rastlanılmamaktadır. Pomak kelimesinin mânası ve menpei üzerinde yapılan araştırmalarda çeşitli yorumlarda bulunulmuştur. İlk olarak Pomak adının mana-sı ve etimolojik menpei üzerinde F. Kanitz yorumunda bulunmuştur. Bu müellif Pomak kelimesinin Slavca'nın "yardım etmek" manasına gelen (Pomaçi) mastarından (Pomaçi) yani "yardımcı" manasına geldiğini ve Pomakların Türk ordularında yardımcı vazifesini görmüş olduklarından dolayı bu adı aldıklarını ileri sürmüştür. Bu görüş Stefan Zahariev, K. Jireček, P. R. daha bir çok Bulgar yazar-ları tarafından paylaşılmaktadır. F. Kanitz'in Pomak adının ve manasını Slavca'ya bağlamak hususundaki bu gayreti, Pomakların kültür, gelenek, dil ve antropolojik bakımdan Türkler'den ziyade Bulgarlar'a yakın görüp müte-temmek arzusunda ileri gelmektedir. Müellif bu fikrin doğruluğunu ispat etmek üzere kendinden daha evvel Balkanlar ile araştırmaya çalışmış olan Fransız âlimi ve diplomatı Lejan'ın Bulgaristan'daki Müslüman Türkler hakkında ileri sürdüğü doğru müt-tenkide tutmuştur. O, Lejan'ın 1861 'de Panega menbalarda yardım ve bereket için kurban kesme ve dua etme giderken görmüş olduğu ve Müslüman Türkleri diye adlandırdığı insanların gerçekte Türk olmayıp Pomaçi, yani Müslüman Bulgarlar olduğunu suya kudsîyat atfet-mek çok eski Slav ananesi olduğunu ve böyle bir geleneğin Türkler de olmadığının iddia etmiştir. Halbuki son yıllarda yapılan ilmi araştırmalar bu iddiaların aksini ispatlamıştır. Mesela Macar Rilim adamı Geza Feher'in Pınar köyü, Madara köyü harabelerinde yaptığı-ğı incelemeleri ile burada bulunan hamam ile havuzun da bir ibadethane olduğunu ve suyun Göktürklerce mukaddes sayıldığını ve bu gele-neğin Macar ve Hazarlar gibi Türk kavimlerinde de mevcut olduğunu tespit etmiştir. Bu sebeple Pomak Türklerinde de yapılan suya kudsîyat atfetmek ananesini Slavlara bağlamanın doğru olmadığını, pomaçi kelimesinin pomoçi'den geldiği iddiasının da izaha muhtaç olduğu ileri sürülmüştür. Bundan sonra Pomak kelimesinin manası ve menpei üzerinde yapılan araştırmalarda çeşitli yorumlarda bulunulmuştur. A. Ypirkof Pomak kelimesinin Bulgarca "maka" "piddet" göster-mek, azap vermek ve cebretmek" fiilinden gelmiş olmasını, yalnız bur halk psikolojisi nazariyesi ile izah ederek Pomaklar İslâmiyet'i cebir ve piddet yoluyla kabul ettiklerinden bu adı aldıklarını ileri sürmüştür. Aynı şekilde, Bulgar Bilimler Akademisi'nin yayınladığı, Rodop Müslümanlarının mahiyetine dair bir eserde de bu konuya temas edil-mekte ve Pomak kelimesinin Rodoplar'da mahallî halkın maça (maka) diye telafuz ettikleri ve aslında mıça (mika), yani "eziyet çekmek" fiili ile ilgili olduğu ileri sürülmektedir.

Pomakların Slav zümresine mensup olduklarını ileri süren müelliflerin yanı sıra, onların esti Trak kavimlerinden geldikleri iddiasını da müdâfaa edenler vardır. Bunlar arasında Stefan Verkoviç'in "Veda Slavena" adlı esenini zikredebiliriz. Bu eserde "nakl-olunan hikâyele-rin" bir çoğu Rodoplar bölgesinde geçmekte ve Pomakların buraya nasıl geldikleri, onların mâbûdları ve ananeleri bu destanın esansını teşkil etmektedir. Alex. Chodzko ve daha sonra A. Dozon, bu Slav menkibelerine büyük bir değer vererek, neşriyatla bulunmuşlardır. Fakat bu menkıbelerin ileri sürüldü mesele, yani Pomakların eski Traklar'dan gelmiş olmaları fikri Bulgar yazarların piddetli tenkitlerine maruz kalmıştır. K. Jireček v.b. yazarlar Rodoplar da geçtiği anlatılan hikâyeler destanların tamamıyla uydurma olduğunu açıklamışlardır.

Bazı Bulgar yazarları Rodopların Osmanlı fütühatından önce tamamıyla Hıristiyan Bulgarlar ile meskûn bulundu ve bir çok kavmin Rodoplar'da mevcut olduğu hakkında ileri sürülen fikirlerin doğru olmadığını kanıtlamaya çalışmaktadırlar. Fakat bu iddialarında tarihi gerçeklerle hiçbir ilgisi yoktur. Çünkü Osmanlı Türklerin Rume-li'de XIV. yüzyılın yarısından itibaren fütuhata başladıkları sırada Rodop havalisi ve bütün Trakya iç kavgalar yüzünden parçalanmış, ne kavmi ve ne de siyasi bakımdan, bir (birlik) teşkil etmediği gibi, Osmanlı Türklerinin Rumeli'ye geçmesinden önce buralarda Yunan, Sırp, Yahudi vs. topluluklarla birlikte Türklüklerini muhafaza eden kütelerde bulunmaktaydı. Pomakların İslâmiyet'i piddet ve cebir yoluyla kabul etmiş oldukları iddiası da yersizdir. Bugün umumi olarak bilinen bir gerçektir ki, Osmanlı Türkleri Balkanlarda idareleri altına aldıkları milletleri İslâm dinine geçme için icbar etmemişlerdir, aksine onların diline, dinine, daima saygı göstermişlerdir. Bu nedenle Pomak tabiri de Bulgarların öne sürdükleri "İslâmiyet'e zorlama" gibi iddiaları ile hiçbir ilgisi yoktur. Pomak tabiri, yukarıda da belirttiğimiz gibi Kuman Türklerine Balkan Slavları tarafından verilmiş bir addır. Kuman Türkleri Osmanlı akıncı beylerine Rodoplar'daki fütuhatlarında "pomoç", "pomaça" yani yardım yaptıklarından Slavlar onlara "pomagaç", yani "yardımcı" adını vermiştir ve za bu sözcük "pomak" pekliğini almıştır.

Rodop Müslüman Pomak Türklerine pomak tabiri yanı sıra mahallî ahali tarafından "Ahriyan'i"(Aren) yahut "Agaryan'i" gibi adlar da verilmiştir. Bundan yararlanmak isteyen Yunan yazarları Pomak tabiri-rinin Rodoplar'da Milâttan 3-4 asır önce yapıldığı söylenen "Grek Agriyan'i" etnik unsuru ile ilgisi olduğunu iddia etmektedirler. Bu iddia bugüne kadar hiç bir şekilde ispatlanmıştır. "Eğer Bizans kronikleri ile tarihi tetkik edilecek olursa Rodoplar'da meskûn bir "Agriyan'i" etnik unsurunun mevcudiyetine asla tesadüf edilmemektedir. Yalnız Grek kronikleri ile tarihinde milâttan 4-5 asır evvel, eski Yunanistan da "Grek-Agriyan'i" sıfatı hâiz pek müferid bir etnik boyun mevcudiyetine tesadüf edilmektedir. Bu "Grek-Agriyan'i" un-su-ru da Makedonya Kralı Büyük İskender'in eski Yunanistan'ı istilasından meydana gelen "iç göç"lerin saik olduğu amillerden m

oldukları yöreyi terk ederek tarih sahnesinden tamamen çekilip git-mişler ve yurtlarını müstevlilere terk etmişlerdir. Grek-Agriya unsuru hiç bir vesile ve saik ile Rodoplar ve Makedonya bölgelerine inmiş ve göç etmiş deşillerdir. Keza "Agriyan'ilik" konusu ile ilgili olarak Osmanlı-Türk tarih ve kronikleri de tamamen objektif bir tetkik ve tahlil süzgecinden geçirilecek olursa, Osmanlı-Türk tarih ve kronikleri de Rodoplarda ve Makedonya yöresinde meskûn "Agriyan'i" unsuru-nun kaf'iyetle mevcut olmadığy sarahatle görülecektir." Yani Pomak Türkleri ile "Grek-Agriyan'i" ler arasında hiçbir yönden ilibkinin olmadığy ortaya çıkmaktadır. Ancak milâdi 1091 ile 1358 yılları arasında bazı Bizans tekfur ve generalleri Rodoplar'daki Kuman Türkleri'ne, her yönden mert ve ciddi bir karaktere sahip olduklarından, "Komani" yerine "Aren" yani "Erkek" sıfatını zafe etmişlerdir.

Yunanca'da "Aren (Arenos) tabiri "Erkek" manasını ifade ettiğine göre Bizanslı tekfurlarda bu Kuman Türkleri'nin "Erkek"lik meziyet ve hasletlerini taktir etmekten kendilerini uzak tutmamışlardır. "Bu duruma göre "Aren" tabirinin, Yunanlı yazarların idd ettikleri gibi, "Agrianos" veyahut da "Agrion-dropos"lukla hiç bir yönden alâka ve münasebeti yoktur. Bu tabir Bizanslı tekfurların kullanmış oldukları ve bugünkü Yunanca'da "erkek" manasını ifade etmekte olan "arenos" tabiridir.

Bazı müellifler "Ahriyan'i" (Aren) tabirini Türkçe-Arapça yahut Farsça "Aharayan", yani "sonradan fethedilen" veya "sonradan katılan" yöre manasına gelen kelimedenden türemiş olduğunu ileri sürmekte-dirler. Diğer yazarlar ise "Aren" tabirinin Osmanlı İmparatorluğunun kurulupunda ve Rodoplar'ın fütuhatında büyük hizmetleri olan A-hi'lerden gelmiş olduğ ihtimali üzerinde durmaktadırlar. Osmanlıların Rodoplara yaptıkları fütuhatın bağlarında Ahi teşkilatının önemli rolü olmuştur. Ahiler yoluyla (tarikatlar ve zaviyelerle) yayılan tasavvufî fikir cereyanları XIV. asrın sonunda ve XV. asrın bağlarında daha çok kuvvetlenmiştir. (50) Diğer taraftan tarikatlarından Ahi'lerin Rodoplardaki faaliyetleri tetkik edilecek olursa bazı çevrelerde Pomak Türkleri içe-risinde Ahi'lerin faaliyet imkanı buldukları ve pek çok ahi yasa ve törelerin Pomak Türklerince benimsenmiş olduğ açık bir şekilde mübahede edilecektir. Ahi örgütünün halk azerine çok yönlü faaliyetle-rini gören zamanın Osmanlı idarecileri tarikat peyhlerine arziler ba-đıplayarak kendi bölgelerine yerleşmelerini istemişlerdir. Bu yerleşim bölgelerinde (Orta ve Doğu Rodoplar'da) "Ahriyan" lâka yeni yeni mahalleler (Ahrenler, Ahrenli, Ahren mahallesi vs.) oluşturulmuş ve bu yörelerdeki bazı dağ, tepe, yaylak, akarsu vb. yerlere aynı isim-ler (Ahriyan bayır, Ahriyan çayır, Ahriyan yurt, Ahriyan dere, Ahriyan bunar vs.) verilmiştir. Bu münasebetle Rodoplardaki Müslüman Pomak Türklerine "Ahi" yerine "Aren" sıfatı verilmiş olduğ belirtilmektedir. Fakat bu sıfat hiç bir surette etnik bir unsur sıfatını ifade etmeyip, tamamen "teolojik" ve "klerikalist" bir faaliyet unsurunun sıfatını ifade etmektedir. Müslüman Pomak Türk unsuru ise Balkan jeo-etniğinde kendi varlığını "Pomak" sıfatı altında hissettirmiştir.

Pomak Türkleriyle ilgili en çok istismar edilen diğer bir konu da, bu toplumun konuştuğu dilin içinde oldukça yüksek oranda Slav kökenli kelimelerin bulunmasıdır. Buradan hareket ederek Bulgarlar Müslüman Pomak Türklerinin Bulgar menşeli olduklarını iddia etmektedirler. Fakat Pomak Türk lehçesinde belirli oranda Slavca kelimelerin olması Pomakların gayri Türk olduğu manasına gelmez. Çün-kü bazı yazarlara göre bu lehçenin yüzde 30'unu Ukrayna-Slavca'sının oluşturması yanı sıra yüzde 25'ini Kumanyalıca yüzde 20'sini Ođuz Türkçesi, yüzde 15'ini Nogayca, yüzde 10'unu Arapça kelimele-rin oluşturduğunu belirtmektedirler. Ukrayna-Slavca'sının yüzde 30 nispetinde bulunmasının başlıca sebebini Kuman Türklerinin X. ve XI. yüzyıllarda Ukrayna, Lehistan ile Besarabya yörelerinde Slavlarla olan temaslarında ve 150-200 yıl devamlı olarak Slav-Rus topraklarında "konar göçer" bir hayat sürdürmelerinde aramak gerekir. Ayrıca XI. asırdan XIV. Yüzyıla kadar Balkanlarda Slavların akınlarına maruz kalan Türk boyları büyük ölçüde lisanlarını kaybetmişler, fakat eski örf, adet ve geleneklerini devam ettirmişlerdir. Bu gerçek Bulgar Sobranya'sında (Parlamento'sunda) Batı Trakya Türk mebuslarının Sofya'daki Büyük Devletler Mümessillerine 18 Aralık 1918 yılında verdikleri Mıhtırada açık bir şekilde ifade edilmiştir. Mıhtırada " . . . Rodoplar'da, kesif bir kitle halinde bulunan Pomaklar Bulgar değil an asıl Turan ırkına mensup olup oldukça eski bir tarihte Balkanlara gelerek kendilerinden evvel o taraflarda yerleşip Slavlaşmış olan kavimlerin lisanını almışlardır..." Bu nedenle Pomak lehçesinde Slav-ca kelimelerin nispi payı oldukça yüksektir. Arapça'nın yüzde 10 nispetinde bulunması gayet tabii Pomak Türklerinin Müslüman olu-pundan kaynaklanmaktadır. Kuman-Kıpçak, Nogay ve Ođuz Türkçe kelimelerinin mevcut olma sebepleri ise her bakımdan gayet barizdir. Araştırmacılar Pomak Tür lehçesi üzerinde vaktiyle Çadatay-Türk lehçesinin büyük etkisi olduğunu vurgulamaktadırlar. Bu durumu Ahmet Cevdet özetlemektedir: "Eđer Pomakça'nın fonetik aksanı objektif bir tahlil ve tetkik süzgecinden geçirilecek olursa, Pomakça'ya vaktiyle Çadatay Türk lehçesinin pek fazla müessir olduğu görülecektir. Zira Pomakça'nın "etimolojik" yapısı Çadatay-Türk lehçesine is etmektedir." Ahmet Cevdet'a göre, "Pomak-Türk lehçesi ve bu lehçeyi muhtevî özellikler, tamamen Çadatay-Türk lehçe grubuna dahildir. Bul-gar diyalektiği ve Bulgar fýlolojisiyle Bulgar fonetiğinin dýbýnda çok bariz faktörler arz etmektedir." Pomak Türk lehçesi ayrıca bu gruplara da ayrılmaktadır: a) Rodop-Pomak Türk lehçesi, b) Katrancý-Pomak-Türk lehçesi, c) Tuna havzasý Pomak lehçesi. Bütün bu lehçeler, Bulgar ve diğer Balkanlı Slav unsurlarının leh-çelerinin dýbýnda bir özel dil hususiyetini ihtiva etmektedir. Bu durum, Pomak Türkleri'nin dil yönünden Balkan ve Tuna boyu Bulgarlarıyla her hangi bir benzerliği olmadığy ve Bulgarlarla Pomak Türkleriyle ilgili en çok istismar ettikleri dil konusunda ki iddialarının da geçersiz olduğu kanıtlanmaktadır. "Dil yönünde Pomak Türkçesi Bulgarca'nın tamamen dýbýnda bir özellik arz ettiği gibi, "etnik" yönünden de her bakımdan Bulgarların dýbýnda hususiyet ve hasletleri ihtiva etmektedir." Yani Müslüman Pomak Türlerinin Bulgarlıkla ve Bulgar etnik menşei ile ve diğer Balkanlı Yunan ve Slav unsurları ile katiyen etnik benzerliği veya karýşymaları yoktur. Onlar, yukarıda da belirttiğimiz gibi, Kumanyalı Türklerinden 1091'de Rodoplar'da kalmış olan muayyen etnik boyla-rından meydana gelmiş ve zamanla Anadolu Yörük-Türk apiretleri ile ihtilatlar yapmış saf-kan Türk unsurlarıdır.